

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.2.2.13>

ROZWÓJ DEMOKRACJI UCZESTNICZĄCEJ W DOBIE CYFRYZACJI (DOŚWIADCZENIA CZESKIE DLA UKRAINY)

Orysia Charytoniuk

*aspirantka Katedry Politologii, Administracji i Bezpieczeństwa Publicznego
Wrocławskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Łesi Ukrainki (Łuck, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-4542-9591

e-mail: orysiakharytoniuk@gmail.com

Adnotacja. Dla rozwoju samorządu terytorialnego i zapewnienia integralności terytorialnej Ukrainy trzeba rozwijać demokrację uczestniczącą i angażować mieszkańców społeczności terytorialnych w rozwiązywaniu spraw lokalnych.

W związku z wprowadzeniem zdecentralizowanej reformy w 2014 roku znaczna część uprawnień przeszła od władz centralnych, bezpośrednio do społeczności terytorialnych. Istotnymi kwestiami dla Ukrainy są przejrzystość lokalnych budżetów, informowanie i aktywne angażowanie Ukraińców w zarządzanie sprawami lokalnymi w celu przestrzegania zasady dobrego zarządzania. Kraje Wyszehradzkiej Czwórki charakteryzują się wysokim poziomem cyfryzacji usług publicznych i informowania obywateli. Ważna jest analiza cyfrowych narzędzi zaangażowania społecznego, które pozwalają poprawić relacje między mieszkańcami ukraińskich wspólnot terytorialnych a władzami lokalnymi (na przykładzie czeskiego zaangażowania cyfrowego).

Przeanalizowano pojęcia demokracji uczestniczącej, podkreślono opinie głównych ideologów i przeciwników teorii demokracji uczestniczącej. Ponadto, stosując metody analizy i dedukcji, rozważono cyfrowe możliwości przyciągnięcia obywateli Czech do rozwiązywania lokalnych problemów.

Słowa kluczowe: demokracja uczestniczącej, partycypacja publiczna, samorząd, Ukraina, cyfryzacja, Czechy.

DEVELOPMENT OF PARTICIPATORY DEMOCRACY IN THE DIGITAL AGE (CZECH EXPERIENCE FOR UKRAINE)

Orysia Kharytoniuk

*Postgraduate Student at the Department of Political Science, Management and State Security
Lesya Ukrainka Volyn National University (Lutsk, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-4542-9591

e-mail: orysiakharytoniuk@gmail.com

Abstract. In order to develop local self-government and ensure the territorial integrity of Ukraine, it is necessary to develop participatory democracy and involve residents of territorial communities in solving local issues.

Due to the implementation of decentralization reform in 2014, much of the power has shifted from central governments directly to local communities. Important issues for Ukraine are the transparency of local budgets, informing and active involvement of Ukrainians in the management of local problems in order to implement to the principle of good governance. The countries of the Visegrad Group are characterized by a high level of digitalization of public services and informing citizens. It is important to analyze the digital tools of civic participation, which allow improving the relations between the residents of Ukrainian territorial communities and local authorities (on the example of the Czech digital involvement).

The concept of participatory democracy is analyzed, the opinions of the main ideologues and opponents of the theory of participatory democracy are singled out. Also, using the methods of analysis and deduction, the digital possibilities of involving Czech citizens in solving local problems are considered.

Key words: participatory democracy, civic participation, local government, Ukraine, digitalization, Czech Republic.

РОЗВИТОК ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ЕПОХУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ (ЧЕСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ)

Орисия Харитонюк

*аспірантка кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-4542-9591

e-mail: orysiakharytoniuk@gmail.com

Анотація. Для розвитку місцевого самоврядування та забезпечення територіальної цілісності України потрібно розвивати демократію участі та залучати мешканців територіальних громад до вирішення місцевих справ.

У зв'язку із впровадженням децентралізаційної реформи у 2014 р. значна частина повноважень перейшла від центральних органів влади безпосередньо до територіальних громад. Актуальними питаннями для України є прозорість місцевих бюджетів, інформування та активне залучення українців до управління місцевими справами задля дотримання принципу доброго врядування. Країни Вишеградської четвірки характеризуються високим

рівнем цифровізації публічних послуг та інформування громадян. Важливим є аналіз цифрових інструментів громадської участі, які дозволяють покращити відносини між мешканцями українських територіальних громад та місцевою владою (на прикладі чеської цифрової залученості).

Проаналізовано поняття партисипативної демократії, виокремлено думки основних ідеологів та противників теорії демократії участі. Також, використовуючи методи аналізу та дедукції, розглянуто цифрові можливості залучення громадян Чехії до розв'язання місцевих проблем.

Ключові слова: партисипативна демократія, громадська участь, місцеве самоврядування, Україна, діджиталізація, Чехія.

Вступ. Як на Заході, так і в країнах Центральної та Східної Європи відбувається відродження значущості концепції локальної демократії. У сталих демократичних державах виникли нові соціальні проблеми, пов'язані із глобалізацією, урбанізацією та масовою міграцією. Пошуки шляхів розв'язання цих проблем призвели до перегляду того, як міста найбільш ефективно можуть реагувати на виклики глобалізованого світу. З іншого боку, у країнах, де відбувається демократичний транзит, є можливість фундаментальної перебудови системи місцевого самоврядування, і успіхи багатьох постсоціалістичних країн щодо створення ефективного місцевого управління відповідно до європейських стандартів є загальновідомими. Що ж до України, то діалектика процесу становлення громадянського суспільства свідчить, що демократія є змістом місцевого самоврядування, а місцеве самоврядування є формою, способом існування і здійснення демократії. Багато в чому цей зв'язок демонструє, наскільки важливим для держави є забезпечення стабільності за принципом «знизу-вгору», яка безпосередньо пов'язана із розвиненістю інститутів локальної демократії (Бурін, 2014).

Оскільки XXI століття характеризується високим рівнем діджиталізації майже всіх сфер життя, важливо проаналізувати цифрові інструменти, які дозволяють підвищити громадську участь та покращити відносини між мешканцями українських територіальних громад та місцевою владою (на прикладі чеської цифрової залученості). У зв'язку з реформуванням місцевого самоврядування України значна частина повноважень перейшла до територіальних громад, саме тому актуальним питанням є розвиток демократії участі.

Основна частина. Варто розкрити поняття партисипативної демократії, проаналізувати думки основних ідеологів та противників теорії демократії участі. Також, використовуючи методи аналізу та дедукції, розглянути цифрові можливості залучення громадян Чехії до розв'язання місцевих проблем.

Поняття партисипативної демократії походить від англійського слова participate – брати участь. Також її називають партисипаторною, або демократією участі, яка стала відомою у другій половині XX ст. Ідеологами теорії партисипативної демократії є Б. Барбер, Д. Гавента, Ш. Арнштайн та інші.

«Участь громадян – це сила громадянина», – зазначає у своїй праці «Драбина громадської участі» Ш. Арнштайн (Arnstein, 1969: 216).

Відкидаючи погляди про нездатність мас до конструктивних політичних дій, прихильники демократії участі ведуть активний пошук каналів ефективного залучення громадян до процесу прийняття політичних рішень. Як стимулювання політичної активності нижчих верств суспільства пропонується підняття їх загального освітнього рівня, залучення до основ політичної культури. Широке залучення освічених громадян до політичного процесу, децентралізація і контроль за прийняттям найважливіших рішень у змозі, на думку авторів цієї теорії, поліпшити перспективу досягнення дійсної свободи та рівності або хоча б примирити розбіжності в змісті цих понять у теорії та практиці. Демократія участі є змішаною формою – поєднанням прямої і представницької демократії, – організованою як «пірамідальна система» із прямою демократією в основі і демократією делегатів на кожному наступному рівні, починаючи з основи. Таким чином, теорія партисипаторної демократії обґрунтовує необхідність широкої безпосередньої участі громадян як у прийнятті життєво важливих рішень, так і в їхній підготовці та здійсненні, тобто в усьому політичному процесі (Скакун, 2001).

Активна політична участь громадян виконує, на думку творців цього теоретичного напряму, дві основні функції: перша полягає у захисті громадян від політичних рішень, нав'язаних згори; друга – у механізмі самовдосконалення людини. Відтак ідеальне партисипаторне суспільство характеризується прямим залученням громадян до управління головними політичними та соціальними інститутами без посередників, підзвітністю лідерів рядовим членам і високим ступенем демократичної легітимності. Окрім того, задля досягнення максимальної ефективності партисипаторна демократія повинна реалізовуватися не лише у політичній сфері, а й у всіх інших. Застосування механізмів партисипаторної демократії у сфері культури сприятиме формуванню та еволюції необхідних для сучасності психологічних якостей людини (Печенюк, 2013: 42).

Один з найпростіших та найбільш поширених підходів до взаємодії влади з громадськістю був сформульований у 2001 р. Організацією з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), за яким виділяють три основних рівні взаємодії влади з громадськістю: інформування, консультування та залучення (активна участь). *Інформування* – надання інформації громадськості або зацікавленим групам чи організаціям, на які потенційно впливає відповідна політика. Цей процес є цілком одностороннім – владу зазвичай не цікавить, як сприймається надана інформація і які думки має громадськість з предмету інформування. Водночас інформування має дуже важливе значення, оскільки саме на ньому базуються наступні рівні взаємодії. Без належного інформування справжня громадська участь є неможливою. Але інформування – це ще не участь. *Консультування* – це консультації з громадськістю у процесі вироблення та реалізації політики, під час прийняття рішень на всіх рівнях влади. Цей процес є також одностороннім, оскільки влада самостійно

визначає коло питань, з яких має намір консультуватися, а після отримання порад, пропозицій від громадськості вчиняє з ними на власний розсуд. Дуже часто через таку однобічність консультації використовуються формально – не з метою отримання та врахування громадської думки, а для легітимізації владних рішень. Таким чином, консультування далеко не обов'язково стає участю, а лише у окремих випадках – коли влада насправді прислуховується до отриманих порад. *Залучення* – це участь громадян та їх об'єднань за власною ініціативою у формуванні публічної політики, а також у її реалізації, експертизі, моніторингу та оцінці. Цей тип взаємодії є двостороннім, а пропозиції, отримані владою у процесі залучення, мають бути розглянуті та/чи враховані за певною відомою процедурою. Саме це є запорукою зворотного зв'язку, а тому чим краще прописані згадані процедури, тим більшою є вірогідність реального врахування позиції громадськості, тим реальнішою є сама участь. Без зворотного зв'язку навіть залучення не перетворюється на реальну участь (Абрам'юк, 2014: 6–7).

Критика теорії партисипаторної демократії зводиться головним чином до того, що її пропозиції щодо реформування політичної системи називають наївними та непрактичними. На думку опонентів, вони, по-перше, ґрунтуються на занадто оптимістичному баченні адаптивних можливостей громадян і на перебільшенні можливостей освіти та не враховують тих аспектів людської природи, які сприяють неліберальній позиції та некомпетентності. По-друге, ці пропозиції переоцінюють бажання більшості громадян приділяти час громадським справам. Насправді ж громадяни (зокрема значна, політично не активна їх частина) мають зовсім інші пріоритети: сімейне життя, працю, відпочинок, і вважають таке життя цілком повноцінним (Колодій, 2009: 752).

Можливість час від часу брати участь у виборах – це омана, яка насправді не має нічого спільного із чистою демократією. Це можливість для групи обраних провадити вигідні для себе політичні рішення, підкріплена легально і легітимно. Творці партисипативної теорії (С. Ліпсет, Б. Барбер, К. Пейтмен та інші) апелюють до прямої демократії, засуджуючи представницьку як таку, що не спроможна впоратися із завданнями, ключовими для суспільства, не здатна досягти суспільного блага. Однак, безперечно, пряма демократія нового зразку не тотожна відповідній демократії, що була представлена у давньогрецьких містах-полісах. По-перше, тому що громадянами на сучасному етапі розвитку демократичних суспільств визнається значно більша частина людей, а по-друге, тому що представники цього напрямку пропонують ряд механізмів реалізації нового виду прямої демократії в межах вже націй-держав (перетворення політичних партій на масові рухи, формування нового типу громадянина тощо). Все це стає можливим за реалізації однієї вихідної вимоги – створення високоосвіченого суспільства, що ставить загальні блага вище за індивідуальні. Подібний рівень розвитку суспільства може бути досягнутий шляхом підвищення якості політичної освіти населення, для чого на загальнонаціональному рівні має відбуватися неперервне виховання мас шляхом використання останніх телекомунікаційних досягнень (так звана «теледемократія»), проведення обговорень і дебатів щодо актуальних проблем того чи іншого регіону, району тощо з залученням максимально можливої кількості населення, що мешкає або працює у цьому територіальному ареалі, задіяне у певній фаховій сфері тощо (Печенюк, 2013: 41).

Варто зауважити, що задля дотримання принципів доброго врядування ні в якому разі не потрібно відкидати пряму та представницьку демократії. Лише в поєднанні з демократією участі вони можуть підсилувати та взаємодоповнювати одна одну.

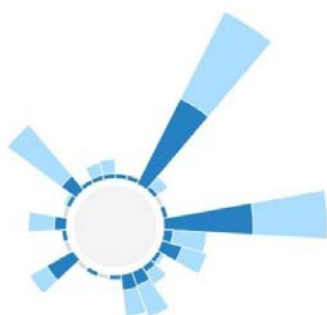
Результати та їх обговорення. Уряд Чехії прийняв Інноваційну стратегію Чеської Республіки на 2019–2030 р. Стратегія зосереджена на цифровізації уряду та послуг, політехнічній освіті, розвитку інноваційних та дослідницьких центрів, розумних інвестиціях, захисті інтелектуальної власності, мобільності тощо. Крім того, уряд також прийняв Національну стратегію штучного інтелекту Чеської Республіки, яка зосереджена на досягненні повного потенціалу цифрової трансформації. Стратегія визначає пріоритетні цілі на підтримку розвитку штучного інтелекту та його використання в академічному, державному та приватному секторах (Digital Public, 2020: 9).

Наприклад, місто Прага запустило в жовтні 2019 р. додаток CityVizor – мобільний додаток, який надає інформацію про те, як місто Прага управляє своїм бюджетом (витрати, фінансування з різних джерел, місцеві податки), з метою підвищення прозорості. Додаток CityVizor базується на відкритих даних, що стосуються управління бюджетом міст та муніципалітетів. Мета проекту – запропонувати містам та муніципалітетам просту можливість зробити свої бюджетні дані доступними для громадськості. CityVizor побудований за принципом спільного обслуговування та управляється Асоціацією відкритих міст та спільнотою Cesko. Digital. Додаток було розроблено працівниками Міністерства фінансів за допомогою TypeScript, ExpressJS, NodeJS та Postgre (Dussutour, 2019).

Іншим популярним і в Україні, й у Чехії інструментом залучення громадян до управління місцевими справами є бюджет участі, який дозволяє громадянам брати участь у прийнятті рішень щодо розвитку своєї громади. Мерія виділяє частину грошей з річного бюджету, а мешканці потім подають пропозиції щодо того, що слід покращити у місті в наступному році за ці гроші. Створюючи ці пропозиції, жителі за сприяння міста збираються на місцеві громадські обговорення. Потім спільні пропозиції подаються до мерії для оцінки доцільності. Кульмінацією є голосування щодо пропозицій, які повинні реалізувати жителі. Цифровою платформи, де мешканці Чеської Республіки можуть отримати всю необхідну інформацію та навіть ознайомитися з мапою бюджетів участі всієї країни, є сайт «Партисипативний бюджет» (Participativní rozpočet).

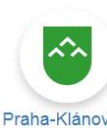
Rozpočet a plnění vlastního hl. m. Prahy

Бюджет та виконання головного міста Праги

Rozpočet a plnění městských částí

Бюджет та виконання районів міста

Praha 6

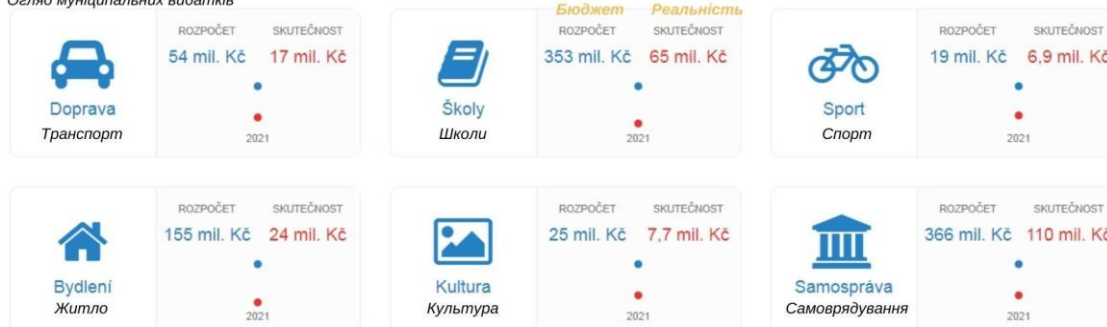
ZPĚT

Přehled Výdaje Příjmy Faktury Úřední deska Registr smluv

Огляд Витрати Доходи Фактури Офіційні дані Реєстр договорів

Přehled výdajů obce

Огляд муніципальних видатків

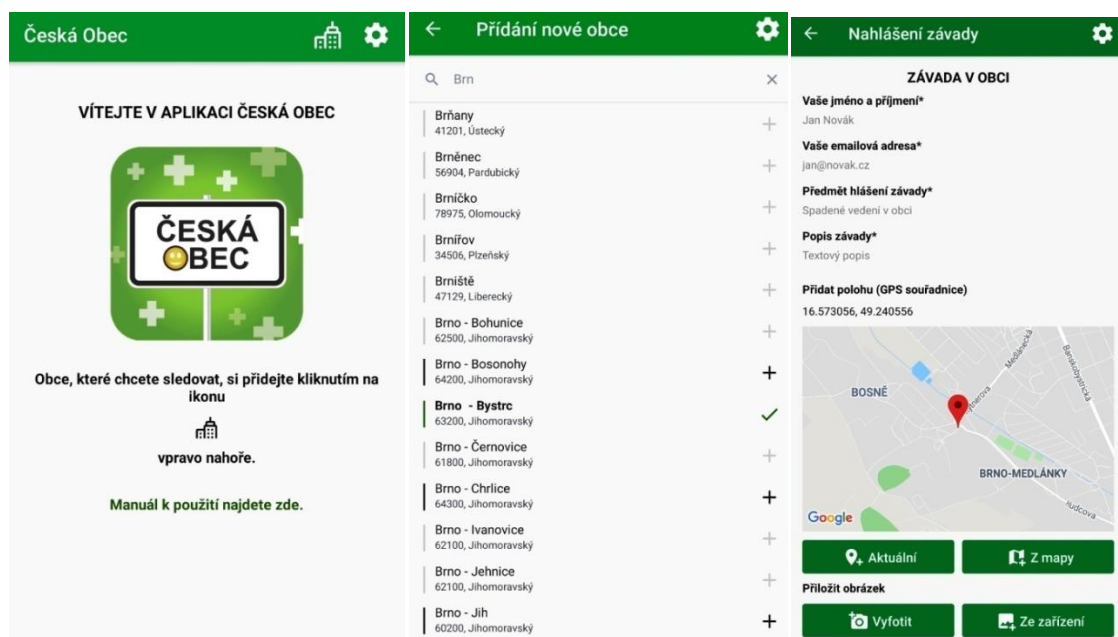
Додаток CityVizor

Ще одним цікавим та зручним у використанні інструментом участі є мобільний додаток “Česká Obec” (Муніципалітет Чехії). Основна ідея мобільного додатка – спілкування між владою міст, районів, муніципалітетів з громадянами у найпростішій, сучасній, ефективній та приємній формі з будь-якого місця, за будь-яких умов, включаючи запрошення, відео, PDF файли та текст. Мешканці можуть отримувати новини про спортивні, культурні та офіційні заходи, а також інформацію про відключення електроенергії та про інші комунальні питання. За допомогою цього додатку мешканці можуть повідомляти владу про свої проблеми або надсилати пропозиції, рекомендації.

Мапа бюджетів участі у Чеській Республіці

Мобільний додаток “Česká Obec”

Щодо України, то варто відзначити що останні 2 роки місцеве самоврядування активно діджиталізується. Часто оголошуються конкурси для територіальних громад України щодо участі в межах Програми «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади (EGAP)», що фінансується Швейцарською агенцією з розвитку та співробітництва та реалізується Фондом Східна Європа (Україна) та Фондом Innovabridge (Швейцарія) у партнерстві з Міністерством цифрової трансформації України.

За період впровадження першої фази Програми EGAP протягом 2015–2019 рр. значну увагу було приділено формуванню національної політики у сфері електронної демократії. Вагомим результатом стала розроблена та ухвалена Урядом у листопаді 2017 р. Концепція розвитку електронної демократії в Україні та план заходів щодо її реалізації. Була розроблена Єдина система місцевих петицій, платформа «Громадський бюджет», а згодом – перша національна платформа е-демократії E-DEM e-dem.ua. Окрім уже зазначених «Громадського бюджету» та «Місцевих петицій», Платформа об'єднала в собі й інші дієві та затребувані інструменти електронної участі – «Відкрите місто» та «Консультації з громадськістю» (Е-демократія).

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що Чеська Республіка характеризується високим рівнем діджиталізації у процесах залучення громадян до вирішення місцевих справ, та Україні є що запозичити у цій сфері. Хоча Д. Гавента та К. Вальдеррама у своїй праці Participation, Citizenship and Local Governance (участь, громадянство та місцеве самоврядування) виділяють певні бар'єри для посилення громадської участі, до яких відносять дефіцит фінансових ресурсів (Gaventa, 1999), варто усвідомлювати, що саме цей чинник є одним із найбільших перепон для розвитку та цифровізації партисипативної демократії в Україні.

Також потрібно підкреслити, що Україні варто налагоджувати зв'язки з країнами Вишеградської четвірки, оскільки ці країни мають певну ментальну та історичну схожість. Відносини потрібно налагоджувати

як на міністерському рівні, так і на рівні конкретних територіальних громад, гмін, муніципалітетів, шляхом написання спільних грантових проєктів, організації виїзних навчань, співпраці з Вишеградським фондом тощо.

Список використаних джерел:

1. Абрам'юк І. Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях. Київ, 2014. С. 6–7. URL: https://regionet.org.ua/files/07_PartDemocracy_Abramyuk_Materials_v.122.07.14.pdf (дата звернення: 24.05.2021).
2. Arnstein S. A Ladder Of Citizen Participation. Journal of the American Institute of Planners. 1969. S. 216. DOI: 10.1080/01944366908977225. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01944366908977225?needAccess=true> (дата звернення: 27.05.2021).
3. Бурін О. Проблеми впровадження концепції локальної демократії в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=752> (дата звернення: 24.05.2021).
4. Gaventa J., Valderrama C. Participation, Citizenship and Local Governance: Background note prepared for workshop on Strengthening participation in local governance. Institute of Development Studies. 1999. URL: <https://www.uv.es/~fernandm/Gaventa,%20Valderrama.pdf> (дата звернення: 26.05.2021).
5. Dussutour C. City of Prague launched an open source-powered mobile app to increase budget transparency. Open Source Observatory (OSOR). 2019. URL: <https://joinup.ec.europa.eu/collection/open-source-observatory-osor/news/prague-budget-transparency-app#:~:text=The%20City%20of%20Prague%20launched,in%20order%20to%20increase%20transparency> (дата звернення: 17.06.2021).
6. Digital Public Administration factsheet – Czech Republic. 2020. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Public_Administration_Factsheets_CzechRep_vFINAL.pdf (дата звернення: 17.06.2021).
7. E-Демократія. EGAP. URL: <https://egap.in.ua/component/e-demokratiia/> (дата звернення: 24.06.2021).
8. Колодій А. Основи демократії: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / ред. А.Ф. Колодій. Львів: Астролябія, 2009. С. 752.
9. Participativní rozpočet. URL: <https://www.participativni-rozpocet.cz/participativni-rozpocet/> (дата звернення: 17.06.2021).
10. Печенюк Д. Партиципаторна теорія демократії як напрям сучасної американської політичної науки: історія становлення і концептуальні засади. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. (2)112. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/VKNU_FP_2013_2_13.pdf (дата звернення: 27.04.2021).
11. Скакун О. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1615.html> (дата звернення: 31.05.2021).

References:

1. Abramiuk, I. (2014). Demokratiia uchasti: mekhanizmy hromadskoi uchasti na mistsevomu, rehionalnomu ta natsionalnomu rivniakh [Participatory democracy: mechanisms of civic participation at local, regional and national levels]. K., P. 6-7. URL: https://regionet.org.ua/files/07_PartDemocracy_Abramyuk_Materials_v.122.07.14.pdf [in Ukrainian].
2. Arnshstein, S. (1969). Skhody uchasti hromadian [A Ladder Of Citizen Participation]. *Zhurnal Amerykanskoho instytutu planuvannia*. P. 216. DOI: 10.1080/01944366908977225. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01944366908977225?needAccess=true> [in English].
3. Burin, O. (2014). Problemy vprovadzhenia kontseptsii lokalnoi demokratii v Ukraini [Problems of implementing the concept of local democracy in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. Vyp. 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=752> [in Ukrainian].
4. Haventa, D. Valderrama, S. (1999). Uchast, hromadianstvo ta mistseve samovriaduvannia: Dovidkova zapyska, pidhotovlena do seminaru z pytan posylennia uchasti v mistsevomu samovriaduvanni [Participation, Citizenship and Local Governance: Background note prepared for workshop on Strengthening participation in local governance]. *Instytut doslidzhen rozvytku*. URL: <https://www.uv.es/~fernandm/Gaventa,%20Valderrama.pdf> [in English].
5. Diussur, C. (2019). Misto Praha zapustilo mobilnyi dodatok z vidkrytim kodom dlia pidvyshchennia prozorosti biudzhetu [City of Prague launched an open source-powered mobile app to increase budget transparency]. URL: <https://joinup.ec.europa.eu/collection/open-source-observatory-osor/news/prague-budget-transparency-app#:~:text=The%20City%20of%20Prague%20launched,in%20order%20to%20increase%20transparency> [in English].
6. Informatsiinyi biuletyn pro tsyfrove derzhavne upravlinnia – Cheska Respublika. (2020). [Digital Public Administration factsheet – Czech Republic]. URL: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Public_Administration_Factsheets_CzechRep_vFINAL.pdf [in English].
7. E-Demokratiia [E-Democracy]. EGAP. URL: <https://egap.in.ua/component/e-demokratiia/> [in Ukrainian].
8. Kolodii, A. (2009). Osnovy demokratii: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [The basis of democracy: A textbook for students of universities]. L., P. 752. [in Ukrainian].
9. Biudzhety uchasti. [Participatory budget]. URL: <https://www.participativni-rozpocet.cz/participativni-rozpocet/> [in Czech].
10. Pecheniuk, D. (2013). Partysypatorna teoriia demokratii yak napriam suchasnoi amerykanskoi politychnoi nauky: istoriia stanovlennia i kontseptualni zasady [Participatory theory of democracy as a direction of modern American political science: history of formation and conceptual principles]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Vyp. (2)112. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/VKNU_FP_2013_2_13.pdf [in Ukrainian].
11. Skakun O. (2001). Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk [Theory of State and Law: a textbook]. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1615.html> [in Ukrainian].